

ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΛΛΗΝΙΚΑΙ ΣΥΛΛΟΓΑΙ ΤΩΝ ΙΕΡΩΝ ΚΑΝΟΝΩΝ
ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΑΛΩΣΙΝ ΧΡΟΝΟΥΣ

Οἱ μετὰ τὴν ἄλωσιν Κ. Π. χρόνοι οὐδαμῶς βεβαίως ἦσαν κατάλληλοι πρὸς ἀνάπτυξιν τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου, ἐφ' οὗ ἐρείδεται τὸ πολίτευμα τῆς Ἐκκλησίας, οὐχ ἦτιον σημαντικὴ παρουσιάσθη καὶ ἐν τούτῳ ἀνάπτυξις.¹ Κατ' ἀρχὰς ἦσαν ἐν χρήσει ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ΚΠ. ἢ ἑξάβιβλος τοῦ *Κωνσταντίνου Ἀρμενοπούλου* καὶ τὸ Σύνταγμα τοῦ *Ματθαίου Βλαστάρεως*, πρὸς εὐχερεστέραν δὲ χρῆσιν αὐτῶν τελευτῶντος τοῦ 15' αἰῶνος, ἐφιλοπόνησε μετάφρασιν αὐτῶν εἰς τὴν ἀπλὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν ὁ *Νικόλαος Κορνέλης Κριτόπουλος*.² Παρομοίαν μετάφρασιν τῆς Ἑξάβιβλου τοῦ Ἀρμενοπούλου συνέταξε κατὰ τὸν 15' αἰῶνα ὁ *Θεοδόσιος Ζυγομαλάς*, ἐπαναληφθεῖσαν παρ' ἄλλων κατὰ τοὺς ἐφεξῆς χρόνους, διότι ἐπὶ τῇ βάσει τῆς Ἑξάβιβλου τοῦ Ἀρμενοπούλου ἐδίκασον τὰ ἐκκλησιαστικὰ δικαστήρια, ἀποδίδονται δὲ καὶ τινες πραγματεῖαι περὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου εἰς τὸν *Ἰανὸν Λάσκαριν*.³

Πρῶτος συλλογεὺς τῶν Κανόνων κατὰ τοὺς μετὰ τὴν ἄλωσιν χρόνους ἐγένετο ὁ *Μανουὴλ Μαλαξὸς* (†1581), ὅστις τῷ 1561 τὸ πρῶτον συνέταξε τὸ «βιβλίον νόμων», ὡς ἀπεκάλεσε τὴν ἑαυτοῦ συλλογὴν

1. C. W. E. Heimbach, Griechisch—römisches Recht in Mittelalter und der Neuzeit, ἐν Ersch und Gruber Allgemeine Encyclopädie, B, XXVIII, 7, καὶ ἰδιαιτέρως ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν Griechenland in Monographien dargestellt, B, VIII, 1870, σ. 44 ἐξ. Zachariae von Lingenthal, Historiae juris Graeco-Romani delineatio, Heidelbergae 1839 πρβλ. K. Krumbacher, Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Λογοτεχνίας, μεταφρ. Γ. Σατηριάδου, B, 400 ἐξ. *Μ. Γεδεών*, Αἱ παρ' ἡμῖν συλλογαὶ τῶν ἱερῶν κανόνων κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους, «Ἐκκλησ. Ἀλήθεια», H, (1887—1888) ἀριθμ. 1—3. 5.

2. Krumbacher, ἐνθ' ἄν. B, 398. P. h. Mayer, Die Theol. Literatur der gr. Kirche im XVI Jahrhundert, σ. 170.

3. Fabricii—Harles, Bibliotheca graeca, XI, 647. P. h. Meyer, ἐνθ' ἄν. σ. 171.

γνωστὴν γενομένην ὑπὸ τὸ ὄνομα «Νομοκάνων». Ἐν τῇ συλλογῇ αὐτοῦ ὁ Μαλαξὸς συμπεριέλαβε τοὺς κανόνας τῶν ἁγίων Ἀποστόλων καὶ τῶν Συνόδων, τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας καὶ τινῶν Ἀρχιερέων, τὰς νεαρὰς τῶν Βασιλέων ΚΠόλεως, τοὺς νόμους αὐτῶν κατ' ἄλλα τινά. Τῷ 1562 καὶ 1563 συνέταμεν ὁ Μαλαξὸς τὴν συλλογὴν αὐτοῦ καὶ μετέφρασεν ἐκ τῆς ἀρχαίας γλώσσης εἰς ἀπλῆν, πρὸς χρῆσιν τῶν μὴ λίαν πεπαιδευμένων, ἀλλὰ κατὰ τὰς διαφοροὺς ἀντιγραφὰς καὶ ἐκδόσεις τῆς συλλογῆς διάφοροι ἐπήρχοντο τροποποιήσεις¹. Περίληψιν δὲ τινὰ τῶν περὶ συγγενείας καὶ κωλυμάτων γάμου κανονικῶν διατάξεων συνέταξεν ἐπὶ Πατριάρχου Ἱερεμίου Α' ὁ «Μανουήλος ἱεροδιάκονος καὶ μέγας Χαρτοφύλαξ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας», ὅστις ἐνομίσθη, ὅτι ἦτο ὁ αὐτὸς πρὸς τὸν διαπρεπῆ θεολόγον τοῦ ἰσ' αἰῶνος *Μανουὴλ Κορίνθιος*², ἐν ᾧ ὑπῆρξε μὲν μεταγενέστερος αὐτοῦ ἐπωνομάζετο δὲ «Ξανθινός»³. Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς πραγματείας τοῦ *Μανουὴλ Ξανθινοῦ* ὁ γνωστὸς *Ζαχαρίας Σκορδύλιος ὁ Μαραφαρᾶς* συνέταξε συλλογὴν τινα περιέχουσαν τὰς ἐκκλησιαστικὰς διατάξεις περὶ νηστειῶν, περὶ βαθμῶν συγγενειῶν καὶ ἄλλων⁴, ὁ δὲ *Μάξιμος Μαργουίνος* μετὰ τῆς χαρακτηριζοῦσας αὐτὸν πολυμαθείας κατήρτισε συλλογὴν τῶν κανόνων τῶν ἁγ. Ἀποστόλων, τῶν Συνόδων καὶ τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας μετὰ σχολίων⁵. Κατὰ τὸν 15. αἰῶνα ὁ ἐν Ἰωαννίνοις Ἀρχιερατικὸς Ἐπίτροπος *Ἰάκωβος*, κατ' ἀπομίμησιν τοῦ Συντάγματος τοῦ Βλασταρέως, συνέταξε συλλογὴν κανόνων πρὸς χρῆσιν τῶν Ἀρχιερέων, ἣν ὠνόμασε «Ποιμαντικὴν βικτηριάν» καί, ὡσαύτως σύντομον περίληψιν τῶν κανόνων κατήρτισεν ὁ *Ματθαῖος Κιγά-*

1. *Σ. Α. Σιδερίδου*, Περὶ τινος ἀντιγράφου τοῦ Νομοκάνωνος Μανουὴλ Μαλαξοῦ, ἐν τῷ περιοδικῷ τοῦ ἐν ΚΠ. Ἑλληνικοῦ Φιλ. Συλλόγου, Α', 1908, σ. 182—205. *Κ. Ι. Δουβουγιώτου*, Ὁ Νομοκάνων τοῦ Μανουὴλ Μαλαξοῦ, Ἐν Ἀθήναις 1916.

2. «Ἑλληνομνημόνων» σ. 312—313 *Κ. Σάθα*, Νεοελληνικὴ Φιλολογία, σ. 124. P h. M e y e r, ἐνθ' ἄν. σ. 170.

3. E. L e g r a n d, Bibliographie hellénique (XV—XVI siècles) II, 1. 2. *Α. Π. Κεραμέως*, Μανουὴλ ὁ Κορίνθιος καὶ ἐν ὕμνογραφικῶν αὐτοῦ πονημάτων κτλ. (ἐκ τοῦ «Παρνασσοῦ»). Ἐν Ἀθήναις, σ. 19. *Μ. Γεδεών*, Φιλίστορος ὑποσημειώματα, «Ἐκκλησι. Ἀλήθεια», Ε', 36—37.

4. Ἐδημοσιεύθη τὸ α'. ἐν Βενετίᾳ τῷ 1564, E. L e g r a n d, Bibliographie hellénique (XV—XVI siècles) II, 1.

5. Ἐδημοσιεύθη ἑλληνιστὶ καὶ λατινιστὶ ὑπὸ Νεοφύτου Ροδινοῦ τοῦ Καπίου τῷ 1602.

λας, ὁ δὲ μέγας Πατριάρχης Ἱεροσολύμων *Δοσίθεος* († 1707) δύο συνέταξε συλλογὰς, ὧν τὴν σπουδαιότεραν «*Νομικὴν Συναγωγὴν*» ἐπέγραψε.— Συλλογαὶ κανόνων κατὰ τὸν 17 αἰῶνα ἐγνώσθησαν ὁ ἱερεὺς *Γεώργιος Ῥαμματᾶς*, ὁ *Νικόδημος Κανσοκαλυβίτης*, ὁ *Θεόκλητος Καρατζᾶς*¹, καὶ ὁ σπουδαιότερος πάντων *Ἀγάπιος Λεονάρδος* († 1815), ὅστις συντάξας ἐδημοσίευσεν τῷ 1786 πληρεστάτην συλλογὴν τῶν κανόνων, προτροπῇ τοῦ Μητροπολίτου Ναζαρέτ Νεοφύτου, κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τοῦ Νομοκάνονος τοῦ Μανουὴλ Μαλαξοῦ².

Τελευτῶντος τοῦ 17 αἰῶνος ὁ Πατριάρχης ΚΠ. *Νεόφυτος Ζ'* (1789—94, 1798—1801), ἰδιαζόντως ἐπροστάτευσεν τοὺς περὶ τὰς συλλογὰς τῶν κανόνων ἀσχολουμένους. Ἐν τούτῳ δὲ διεκρίθησαν οἱ λόγοι ἀγιορεῖται μοναχοί. Ὁ πολυγραφώτατος *Νεόφυτος Κανσοκαλυβίτης* († 1790;) συνέταξεν ἐρμηνεῖαν εἰς τοὺς κανόνας, ὑπὸ τὴν ἀρχικὴν πιθανῶς ἐπιγραφὴν «Ἐπιτομὴ τῶν Ἱερῶν κανόνων», ἀνέκδοτον σωζομένην. Τῷ δὲ 1800 ὁ μοναχὸς τῆς Σκήτης τοῦ Προδρόμου *Χριστοφόρος* ἐξέδωκε σπουδαίαν συλλογὴν, ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Κανονικὸν» («Κανονικόν, ἦτοι οἱ θεῖοι κανόνες τῶν ἁγίων καὶ πανσέπτων Ἀποστόλων, τῶν τε οἰκουμενικῶν καὶ τοπικῶν συνόδων καὶ τῶν κατὰ μέρος θεοφόρων Πατέρων» κτλ.)³.

Ταυτοχρόνως οἱ ἐλλόγιμοι καὶ φιλόπονοι μοναχοὶ *Ἀγάπιος Λεονάρδος* καὶ *Νικόδημος ὁ Νάξιος* ἀπῆρτισαν τὴν πληρεστέραν καὶ σπουδαιότεραν πασῶν συλλογὴν, συμπληρώσαντες αὐτὴν τῷ 1793. Ἐν αὐτῇ συμπεριέλαβον τοὺς ἀποστολικοὺς καὶ συνοδικοὺς καὶ τοὺς τῶν Πατέρων κανόνας ἐν τῷ πρωτοτύπῳ καιμένῳ καὶ ἐν μεταφράσει παρ' ἐκάστῳ κανόνι ἐσημείωσαν τοὺς ἀντιστοιχοὺς καὶ σχετικούς κανόνας, παρέθηκαν λεπτομερῆ ἐρμηνεῖαν ἐκάστου αὐτῶν ἐπὶ τῇ βίβασι τῶν ἀρχαίων ἐρμηνευτῶν τῶν κανόνων, καταπλουτίσαντες τὴν ἐρμηνεῖαν διὰ διαφορῶν ὑποσημειώσεων καὶ ἐπισυνάψαντες ἐν τέλει ὁδηγίαν περὶ τῶν βαθμῶν τῆς συγγενείας καὶ τύπους ἐκκλησιαστικῶν ἐγγράφων.

1. *Μ. Γεδεών*, Αἱ παρ' ἡμῖν συλλογαὶ τῶν Ἱερῶν κανόνων κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους, «Ἐκκλ. Ἀλήθεια» Η, σ. 8. 16. 42.

2. *Εὐθυμίου Καστόρχη*, Περὶ τῆς ἐν Δημητσάνῃ Σχολῆς καὶ περὶ τῶν καθιδρυτῶν αὐτῆς καὶ πρώτων διδασκάλων, ἐν Ἀθήναις 1847, σ. 26. L. Petit, Le canoniste Agapios Leonardos, ἐν *Echos d' Orient*, II, 204. *Κ. Δουβουνιώτου*, Ἀγάπιος Λεονάρδος, «Ἱερὸς Σύνδεσμος» IB, ἀριθμ. 269.

3. *Μ. Γεδεών*, ἐνθ' ἂν. «Ἐκκλ. Ἀλήθεια» Η, 25—28. L. Petit, Le manuel canonique du moine Christophore, «Echos d' Orient», II, 103—106.

Ἡ κανονικὴ συλλογὴ αὕτη ὀνομασθεῖσα ὑπὸ τῶν συντακτῶν αὐτῆς «Πηδάλιον» («Πηδάλιον τῆς νοητῆς νηὸς τῆς μιᾶς ἁγίας καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησίας») καὶ τυχοῦσα τῆς ἐγκρίσεως τῆς Μ. Ἐκκλησίας, ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ἐν Λειψίᾳ, τῇ ἐπιστασίᾳ ἐτέρου ἁγιορείτου μοναχοῦ, τοῦ Θεοδωρήτου, ἀλλ' οὗτος παρενέβαλεν ἐν ταῖς ὑποσημειώσεις ἀδοκίμους γνώμας, ἃς ἠναγκάσθη ἡ Μ. Ἐκκλησία ν' ἀποκηρύξῃ. Νέα ἔκδοσις τοῦ «Πηδαλίου» κεκαθαρμένου ἀπὸ τῶν γνωμῶν τοῦ Θεοδωρήτου ἐγένετο ἐν Λειψίᾳ τῷ 1800 ὑπὸ Κωνσταντίνου Γκαρπολά, ἣτις ἔκτοτε ἐπανελήφθη, διότι ἀπεδείχθη τὸ Πηδάλιον χρησιμώτατον καὶ ἀπαραίτητον βιβλίον, ὡς ἐπίσημος κανονικὴ συλλογὴ τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας¹.

Πληρεστέρα ἅμα δὲ καὶ ἐπιστημονικώτερα πασῶν ὑπῆρξεν ἡ μεγάλη κανονικὴ συλλογὴ ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων τῶν τε ἁγίων καὶ πανευφήμων Ἀποστόλων καὶ τῶν ἱερῶν Οἰκουμενικῶν καὶ Τοπικῶν Συνόδων καὶ τῶν κατὰ μέρος ἁγίων Πατέρων, ἐκδοθὲν σὺν πλείσταις ἄλλαις τὴν ἐκκλησιαστικὴν κατάστασιν διεπούσαις διατάξεσι μετὰ τῶν ἀρχαίων ἐξηγητῶν καὶ διαφόρων ἀναγνωσμάτων ὑπὸ Γ. Α. Ράλλη καὶ Μ. Ποτλῆ, ἐγκρίσει τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας» τομ. Α'—ΣΤ'. Ἀθήνησι 1852—1859.

Ἄλλὰ περὶ ταύτης καὶ ἄλλων κανονικῶν Συλλογῶν τοῦ ιθ'. αἰῶνος ἐν ἄλλῃ εὐκαιρίᾳ.

1. *Εὐθυμίου Καστόρχη*, ἐνθ' ἄν. σ. 26, 27. *Σάθα*, Νεοελλην. Φιλολογία, σ. 629. *Μ. Γεδεών*, ἐνθ' ἄν. «Ἐκκλησ. Ἀλήθεια» Η, 41, 42, τοῦ αὐτοῦ Θεοδωρήτου Ἀγιαννίτου τολμηρίαι, «Ἐκκλησ. Ἀλήθεια» ΔΕ, 1915, σ. 111 ἐξ. *Παύλου Καλλιγᾶ*, Μελέται καὶ λόγοι, Ἐν Ἀθήναις 1898-9, Α, 370 ἐξ. *Πορφυρίου Οὐσπένσκη*, Ἱστορία τοῦ Ἄθωτος (ρωσιστί) Ἐν Πετρούπολει 1892, III, 2, σ. 1011—1013.